Sandra Bernotaitė. Nostalgija kaip įrankis

Lietuviai gali pelnytai vadinti save viena nostalgiškiausių pasaulio tautų. Nostalgija priimta didžiuotis ir mėgautis, tarsi tai būtų ne silpnumo, o dvasinės stiprybės požymis.

Nenuostabu, kad būtent tai reflektuoja emigracijoje kuriama literatūra: Kipre gyvenančios Dalios Staponkutės filosofiniai esė, melancholijos persunkti paryžiečio Valdo Papievio romanai, panašią nuotaiką kuria Aušra Matulevičiūtė novelių romane „Ilgesio kojos“, Anglijoje sprangią „emigranto duoną“ valgančio Manto Areimos debiutinė knyga net ir vadinasi „Nostalgija“.

Ilgą laiką gyvendama ne Lietuvoje nesusimąsčiau apie tai, kol vienas dar ilgiau svetur gyvenęs lietuvis manęs nepaklausė, ar jaučiu ką nors. Gūžtelėjau pečiais ir atsakiau, kad ne, nejaučiu. Jokios nostalgijos tėvynei, praeičiai? Ne, jokios. Galėčiau pasakyti, kad jaučiu melancholiją, kai lyja, kai prietema, kai orai primena lietuvišką darganą. Tuomet jaučiu depresiją.

Bet saulėtą dieną jaučiu tik švelnų liūdesį, prisiminusi vaikystę, studijų metus, pirmąją meilę. Tikrai nenorėčiau, kad tie laikai grįžtų. O juk nostalgija, pagal apibrėžimą, turėtų būti ne tik ilgesys, bet ir troškimas susigrąžinti tai, kas prarasta.

Tąsyk pavadinau nostalgiją liga, ir mano pašnekovas įsižeidė. Vėliau radau iliustraciją savo teiginiui vienos Australijoje daugiau nei dvidešimt metų gyvenančios lietuvės Gražinos Pranauskienės posmuose:

Nerūpestingas laikas skyrė dalią,
Toli nuo artimų ir Lietuvos,
Todėl lig šiolei širdį šitaip gelia,
Nėra paguodos nuo ligos savos.

O ta liga – nostalgija vadinas,
Tik prabundu, o ji jau čia, šalia,

Tėvynės šauksmas ir pušų dvelkimas
Nebeišnyksta atminties saite.

Emigracijoje atsirandantis sujautrėjimas labai suprantamas. Gimtasis prieglobstis iš pradžių atrodo dusinantis, nuo jo bėgama, todėl ir nebijoma jo netekti. Tačiau praradimo būsena gali būti pažinta tik ko nors netekus.

Išsivietinus gimsta naujoji emocijų kalba, kurios mokosi kiekvienas emigrantas. Svetlana Boym knygoje „The Future of Nostalgia“ („Nostalgijos ateitis“) rašo: „Nostalgija primena meilę be atsako, tik nesame tikri savo prarastosios meilės tapatybe. Ar tikroji imigranto meilė kilusi iš tėvynės? Ar kalba tėvynės gimtąja kalba? O gal svetimąja kalba su tėvynės akcentu?“ Panašu, jog nėra lengva lokalizuoti tą jausmą, jis tiesiog apima ir kankina. Net kyla įtarimas, jog tai chroniška būsena, nesibaigianti pacientui sugrįžus į tą praeities fantomų šalį.

Nostalgija – iracionali vietos pasaulyje nerandančio klajūno būsena. Tai ilgesys to, ko jau nėra, kas praėjo, liko toli, pasikeitė negrįžtamai, pražuvo. Tai, ko nebepatikrinsi. Tai, kas gimsta ir nunyksta vaizduotėje tarsi karščiuojančios dykumos miražai. Tai, kas vilioja silpnumo akimirką, kai nepatenkina dabartis, buvimas čia ir dabar.

Nostalgija – ta vieta, kurion norisi pabėgti mintimis ir pasislėpti nuo tikrovės buitiškumo, rūstybės, nuovargio. Tai naratyvo buveinė, sukurianti kauzališką tvarką iš gyvenimiškojo chaoso. Jei kažko ilgiesi, vadinasi tai praėjo, o tai kas praėjo – to jau nėra. Mintant nostalgija per ilgai, kyla rizika įsivaryti dvasinę ligą.

Postmodernizmas, kurio taip nemėgsta lietuvių teoretikai, suponuoja nostalgijos pabaigą, keisdamas ją ironišku žaidimu. Tai sentimentalaus rimtumo, taip pat ir po tuo sentimentalumu slypinčio emocinio brutalumo, pabaiga.

Kas, jei išlaikytume lietuviui tokią mielą nostalgiją, tačiau paverstume ją ne ligos simptomu ar meilės tėvynei įrodymu, bet pokyčių įrankiu? Klausimas gal kiek retorinis, bet visgi smalsu tyrinėti tai, ką iškart esame linkę vadinti emocijų, širdies, aistrų, o ne proto, veikla.

Ką gali nostalgija? Iš pirmojo žvilgsnio tai pasyvumo, rezignacijos, defetizmo pateisinimui naudinga būsena. Iš kitos pusės, bet kuri su tėvyne siejanti emocija leidžia suartinti išvykėlius su likusiaisiais, todėl gali tapti pasaulio lietuvių rišamąja medžiaga.

Kiek netikėtas gali pasirodyti minties posūkis, jeigu čia paminėsiu amerikiečio Paulo Bloomo knygą „Against Empathy. The Case for Rational Compassion“ („Prieš empatiją. Racionalios užuojautos atvejis“), kurioje autorius siūlo persvarstyti empatijos naudą ir susirūpinti empatijos keliamu pavojumi, kai ji tampa vieninteliu argumentu darant moralinius pasirinkimus. Empatija – tai gebėjimas užjausti, įsijausti, atjausti. Bet ar išties galime jausti tą patį, ką jaučia kitas žmogus? Mūsų atveju, ar Lietuvoje gimęs, augęs ir niekada iš jos ilgesniam laikui neišvykęs žmogus gali jausti tai, ką išgyvena emigrantas?

Žinoma, pasakojimus kuriantis menas (kinas, teatras, literatūra) padeda atsidurti tokių žmonių kailyje. Mes stengiamės atjausti, mes įsivaizduojame ir, padedant talentingam autoriui, dažniausiai mums pavyksta tai padaryti. Tačiau negatyvūs kito išgyvenimai mus gali atstumti. (Kiek kartų girdėtas nusiskundimas, esą, lietuvių literatūra pernelyg niūri, „lietuviškai depresyvi“?) Įsijungus savisaugos mechanizmams, galime nesąmoningai atsisakyti suprasti kito vargus. Juk panašiai ir vyksta: ne sykį girdėjau, kad grįžusiems migrantams nereikia pagalbos, jei jau sugebėjo išvykti ir įsikurti svetur. Vietiniai ir taip išvarginti ir nuskurdinti – ne be tų pačių emigrantų „pagalbos“. Kam juos dar atjausti?

Nostalgija siūlo nieko nekeisti. Atvirkščiai – bando sugrąžinti ten, kur buvo geriau nei dabar. Tad girdime ne tik išeivių vaikų ar vaikaičių troškimą sugrąžinti iliuzinę Smetonos laikų Lietuvą, bet ir sovietijoje gimusiųjų pageidavimą grįžti į sunkaus režimo kalėjimą, kuriame jie užaugo puikiais žmonėmis. Tai užburtas ratas.

Meilė tėvynei gali būti išreikšta ne tiek nostalgija, kiek pragmatišku siekiu keisti. Bet reforma visų pirma reiškia skausmą. Skausmo mes esame linkę vengti bet kuria kaina. Jei įgyvendindami pokyčius remsimės tik empatija, kažin ar toli nueisime.

Nesunku prisiminti bet kuriuos bandymus reformuoti tai vieną, tai kitą prioritetinę sritį: švietimą ir aukštąjį mokslą, mediciną ir socialinę apsaugą, teisėtvarką ir teisėsaugą, pagaliau net kultūros sektorių – kyla skausmingi riksmai, kurių chirurgas neturėtų klausytis, jeigu nenori, kad sudrebėtų ranka, laikanti skalpelį.

Suprasti kitą, atjausti kitą, pamatyti pasaulį kito akimis nėra lengva. Kas, jeigu bendra platforma, kurioje gali būti lengviau susikalbėti ir perprasti vieniems kitų poreikius, būtų ne emocinė, o pragmatinė?

Tuomet nostalgijos užduotis – būti socialine reklama, plakatu, kurio tikslas, užkabinus ir įtraukus į naratyvą, priversti bendruomenę keisti ir keistis. Nostalgija taptų įrankiu, o ne tikslu, neturinčiu nei pradžios, nei pabaigos.

pasauliolietuvis.lt

Mielai pasidalysime svetainėje skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS